

جغرافیا و سوالات مفهومی

منصور ملک عباسی

کارشناس برنامه‌ریزی و تألیف

کتاب‌های مطالعات اجتماعی و جغرافیا

دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی

یادگیری دروس خود برساند و در چه حدی از آنان در زمان امتحانات و پرسش‌ها انتظار داشته باشد، در یادگیری بسیار مهم است.

سؤال مفهومی چیست؟

با توجه به سطوح یادگیری، سؤالات درسی و پرسش‌های امتحانی می‌تواند از سطح دانشی تا سطح ارزش‌گذاری تغییر کند. سطح اول یادگیری (اگر سطح دانشی منظور باشد) معمولاً موضوعات حفظی در نظر است؛ مانند اسامی کشورها، اسامی افراد در تاریخ، حفظ کردن اشعار و طبعاً سؤالات محفوظاتی می‌تواند این‌گونه از دانش‌ها را شامل شود و به همین حد نیز بسنده گردد.

در حالی که می‌توان درس را در کلاس به گونه‌ای مطرح نمود که دانش‌آموز به سطحی از درک و فهم برسد؛ چرا که برای این منظور دانش‌آموز معمولاً با چراها روبه‌رو می‌شود و برای ایده‌ی خود باید استدلال بیاورد.

با یک مثال تفاوت سؤال حفظی با سؤال مفهومی را می‌توان نشان داد: وقتی از دانش‌آموزان می‌پرسیم پایتخت ایران کجاست؟ جواب‌های همه یکی است و می‌گویند تهران. به این‌گونه سؤالات، سؤالات همگرا نیز می‌گویند.

اما زمانی که می‌پرسیم چرا تهران به‌عنوان پایتخت ایران انتخاب شده است؟ جواب‌ها متفاوت بوده (واگرا) و همه پاسخ‌ها به گونه‌ای استدلال در خود دارد که نشان‌دهنده نوعی از فهم و درک دانش‌آموز از این موضوع است.

در مکتب‌های روان‌شناسی یادگیری تقریباً همه علمای این حوزه متفق‌القول هستند که یادگیری موضوعات و مقولات مختلف در ذهن آدمی می‌تواند از ساده‌ترین سطح تا عمیق‌ترین حد آن اتفاق بیفتد، اصطلاح «شناخت»، «فرا شناخت» و یا «سطوح یادگیری» از سطح دانش و مهارت تا سطح درک و فهم، تجزیه و تحلیل و ترکیب و ارزش‌یابی گویای همین نکته است.

همه دانش‌آموزان در مقابل آموزش حوزه‌های مختلف علمی و مقولات مختلف به یک سطح از سطوح یادگیری نمی‌رسند؛ ولی حصول به هر یک از سطوح مختلف ارتباط مستقیمی با چگونگی آموزش و هدف‌گیری معلمان دارد و از طرفی دیگر «به سطح انتظار» معلم از شاگردان خود مرتبط می‌شود.

برخی از دبیران تنها انتظار دارند که دانش‌آموزان در بحث یادگیری یک موضوع، آن را حفظ کنند و پاسخ سؤالات به صورت کلیشه‌ای و در حد اشاره برای آنان قابل قبول است.

در حالی که برخی دیگر از معلمان علاوه بر طرح موضوع، به چراها، عوامل و شرایط آن و... نیز پرداخته و دانش‌آموزان را به فهم و درک صحیحی از موضوع مورد نظر می‌رسانند و طبعاً انتظار دارند که دانش‌آموزان نیز سؤالات عمیق و مفهومی را متوجه شده و پاسخ درخور ارائه کنند.

گاهی هم ممکن است معلمان علاقه‌مند با بحث‌های عمیق و فراوان کلاسی، دانش‌آموزان را به اظهار نظر، انتخاب و... برسانند. از این‌رو هدف‌گیری معلم که دانش‌آموزان را به چه سطح و عمقی از

بنابراین سؤالات چرایی که پاسخ‌های استدلالی می‌طلبد و نیز با جواب‌های متفاوت ممکن است بیان شود، علامت و نشانه سؤالات مفهومی است.

جغرافیا و سؤالات مفهومی

همان‌گونه که اشاره شد، دروس جغرافیا در سال‌های اول، دوم و سوم راهنمایی می‌تواند به‌گونه‌ای تدریس شود و روی نکات خاصی تکیه گردد و در عین حال انتظار ما از دانش‌آموزان طوری باشد که آنان را به سمت حفظ کردن مطالب و پاسخ‌های یکسان هدایت کند. مثلاً در جغرافیای اول راهنمایی، روی اسامی نواحی آب‌وهوایی در ایران و نام بردن از ویژگی‌های اقلیمی در هر ناحیه آب‌وهوایی تکیه کرد و درس داد و امتحان گرفت.

در عین حال می‌توان روی چراها تکیه کرد و توضیح داد چرا در ناحیه بیابانی کشور نوع فعالیت و کار اقتصادی مردم با ناحیه کوهستانی متفاوت است. و بر اساس نوع تدریس انتظار داشت که سؤالات امتحانی هم در حد فهم و درک دانش‌آموزان باشد.

محتوای بیشتر مطالب جغرافیای سال دوم راهنمایی که بیشتر جنبه حفظی دارد ویژگی‌های قاره‌ها را دربر می‌گیرد ولی می‌توان روی تفاوت‌ها، نکته‌های مثبت قاره‌ها و این‌که چرا این ویژگی‌ها به نفع مردم و ساکنان آن است، و چرا وجود این شرایط در قاره دیگر نوع زندگی مردم را متفاوت از سایر نقاط نموده است تکیه کرد تا بدین ترتیب دانش‌آموز به یک درک و فهم از تفاوت‌ها برسد و طبعاً سؤالات امتحان هم، فهم و درک دانش‌آموز را هدف قرار می‌دهد.

خوشبختانه محتوای مباحث جغرافیا در سال سوم راهنمایی، بیشتر بر مبانی جغرافیا، و درک صحیح دانش‌آموز از موضوع جغرافیا تکیه دارد و زمینه تدریس می‌تواند از حفظ کردن مطالب فاصله بگیرد و روی چراها و استدلال‌ها متمرکز شود.

سؤالات امتحان جغرافیا چگونه باشد؟

مناسب است حدود ۲۰ درصد سؤالات امتحان از مطالب حفظی، نام‌ها، نشانه‌ها و انواع و... باشد، حدود ۲۰ درصد سؤالات از مهارت‌ها باشد: کار روی نقشه و ترسیم. حدود ۶۰ درصد سؤالات هم براساس فهم و درک دانش‌آموز باشد که انتظار بیان استدلال‌ها و توجیه کردن و قانع نمودن مخاطب را دارد. این‌گونه سؤالات معمولاً با چرا شروع می‌شود و نظر دانش‌آموز را طلب می‌کند.

